

IDEI UMANISTE ÎN LUCRAREA "HUNGARIA" DE NICOLAUS OLAHUS (1493-1568)

Dumitru Căldare,
Catedra Filozofie și Antropologie,
Universitatea de Stat din Moldova

Nicolaus Olahus s-a născut la Sibiu, într-o familie de descendenți domnești din Țara Românească și Ungaria (Iancu de Hunedoară și Matei Corvin). N.Olahus a parcurs o cale strălucită în domeniul umanismului, devenind prin scrierile sale cel mai mare umanist al Transilvaniei.

Remarcăm însă că N.Olahus a avut un destin tragic. În urma bătăliei de la Mohacs din 1526, oastea Ungariei a suferit o grea înfrângere, în care însuși regele a căzut pe câmpul de luptă, iar umanistul a luat calea pribegiei. El o însoțește pe regina Maria la Bruxelles (Țările de Jos), la fratele acesteia, Carol Quintul. Și deși a activat o perioadă îndelungată departe de Patrie, totuși prin scrierile sale (Hungaria, Atila, Carmina etc) el a demonstrat că este un mare patriot și faptul în cauză îl situează printre marii umaniști ai neamului românesc. Nicolaus Olahus este primul om de cultură și origine română care prin modalități specifice și elocvență savantă a propagat în țările vest-europene cunoștințe și concepte științifice despre istoria, originea, limba și obiceiurile românilor.

Nicolaus Olahus a pătruns în ființa, în sufletul, în mentalitatea neamului românesc, în conduita lui morală, astfel cultivând atât la semenii săi, cât și la generațiile ulterioare o adevărată conștiință națională. Din cugetările lui N.Olahus deducem că una din modalitățile reale ale cultivării conștiinței de neam rezidă în însușirea profundă a cunoștințelor despre originea, limba, datinile și obiceiurile neamului – trăsături distincte ale umanismului românesc.

Ocupând diferite funcții în biserica catolică N.Olahus a realizat și o amplă activitate religioasă privind consolidarea credinței în contextul acțiunilor de caracter reformatoare care pe atunci influențau biserica catolică. Umanismul lui N.Olahus s-a manifestat în mod elocvent și în acest domeniu, el tinzând să combată Reforma și pe adepții ei nu prin violență și persecuții, ci și prin „convingere și argumente”. El considera că numai în așa mod Reforma poate fi respinsă, iar reformații pot reveni la credința catolică.

Concomitent Nicolaus Olahus critică viciile unor reprezentanți ai bisericii catolice care în activitatea lor religioasă manifestau ignoranță, trufie și rea voință. Un reprezentant al Bisericii, crede el, trebuie să posede calități umane de cea mai înaltă probă, să fie un model de conduită ecleziastică și numai astfel poate fi cu adevărat un propagator credincios al Domnului. La acest capitol este evidentă influența binefăcătoare a marelui umanist Erasmus din Rotherdam cu care N.Olahus a realizat o vastă corespondență, precum și a altor umaniști vest-

europeni cu care a colaborat. În acest scop el a tipărit și literatură religioasă, contribuind mult la reorganizarea unei școli superioare catolice din orașul Trnava (Slovacia) - anul 1544. Programele de studii ale acestei școli prevedeau predarea atât a religiei, cât și a matematicii, astronomiei, geometriei, precum și a clasicilor antici. Prin aceasta cărturarul a contribuit substanțial la organizarea și modernizarea învățământului superior în țară (Ungaria), înălțându-l până la nivelul celorlalte țări vest-europene.

Meritul deosebit al lui N.Olahus rezidă în faptul că el a propagat cu înaltă dăruire de sine **Științele lumești** atât de necesare sistemului de învățământ din acea perioadă. Iar spiritul științific și raționalist era necesar epocii, noilor generații, de aceea și școala fondată de el corespondea acestor noi cerințe.

În opera sa principală „Hungaria” cărturarul examinează mai multe probleme de caracter economic, social-politic, etno-cultural, iar referințele la scriitorii antici denotă o vastă cultură, dar și un spirit umanist pronunțat.

Lucrarea „Hungaria” cuprinde nouăsprezece capitole. Important este faptul că opt capitole sunt **„consacrate”** descrierii Daciei: „Cea de-a patra parte a Ungariei, care se afla dincolo de râul Tisa, după afirmația lui Ptolomeu, se numea odinioară **Dacia**. Aceasta, ajungând spre nord părțile Sarmației, se întinde de la munții Carpați până la cursul râului Nistru. Spre miază-zi se mărginește cu Dunărea, acolo unde începe să fie numită Istru, iar spre apus cu Tisa și cu iazigii metanaști.¹ Provinciile ei sunt: **Valahia Mare (Țara Românească)**, care se mai cheamă și **Transalpina (Muntenia)**, **Moldova**, **Transilvania**, **Maramureșul**, **Țara Someșului**, **Țara Crișurilor**, **Țara Timișului**. (Din cartea Hungaria).

Lucrarea „Hungaria” este o adevărată monografie istorică, geografică, economică și etnografică, dar și filozofică care fiind scrisă într-un stil atrăgător evidențiază competența autorului în cunoașterea locurilor descrise, a rodniciei și belșugului pământului, precum și oamenii, firea și obiceiurile lor.² În lucrare se reliefează că dimensiunile spațiale sunt mai localizate și mai profund conturate, cărturarul dovedind că între natură și societate se stabilește parcă de la sine o interacțiune dialectică adecvată. Nicolaus Olahus a făcut cunoștință cu acest domeniu din vechile cărți latine, din cultura umanistă europeană, precum și din cultura filozofică tradițională a neamului, ca o variantă istorică de astrologie manifestată în umanismul popular. Important este faptul că lucrarea „Hungaria” conține și anumite idei referitor la ordinea naturală, care este concepută într-un mod specific, cu nuanțe liniare, în unele cazuri sub formă de comparații meditative.

¹ Literatura romana veche din anii 1402-1600, vol.I, Editura Tineretului, București, 1969, p.256

² Umanistul Nicolaus Olahus, București, Editura Științifică, 1968, p.104

Consemnăm că aspectele de valoare ale lucrării rezidă în faptul că naturii i se atribuie un rol determinant în viața societății (un început de determinism geografic). Dar fapt concludent: bogățiile, frumusețea și farmecul naturii Patriei sunt descrise în profundă cunoștință de cauză, având și scopul de a întregi imaginea conceperii lumii și a vieții.

În capitolul XIII „Despre Moldova” cărturarul descrie că „Moldova se mărginește la răsărit cu Muntenia; la nord-vest cu Polonia; la nord-est, prin Podolia, nu e prea depărtată de tătari, care sunt vecini cu Marea de Azov”. Și principele acestei țări se numește voievod, dar nu e expus la atâtea schimbări primejdioase, ca cel din Muntenia. El ca și acela, prestează jurământ de credință regelui Ungariei. Aceștia, pentru a rămâne cu credința, stăpânesc din generozitatea regelui Ungariei, câteva cetăți în Transilvania. În vremea noastră domnește în Moldova voievodul Petru (Rareș) – „**Moldovenii** au aceiași limbă, obiceiuri și religie ca și muntenii; se deosebesc însă întrucâtva numai prin îmbrăcăminte. Ei se țin mai de neam și mai de ispravă decât muntenii. Au cavalerie excelentă. Adeseori au părăsit pe regele Ungariei, deseori au purtat război cu polonii. În timp de război se zice că pot ridica o oaste de 40 de mii și mai bine de oameni înarmați. Limba lor și a celorlalți români a fost cândva romană, ca unii ce sunt colonii de romani. În vremea noastră limba lor se deosebește foarte mult de aceea; cu toate acestea, multe din cuvintele lor pot fi înțelese de latini”.³

În capitolul „Despre Transilvania” N.Olahus descrie cu multă măiestrie artistică portretul maghiarilor concomitent referindu-se și la comunitatea limbii a tuturor românilor.

Cărturarul accentuează că neamul acesta de oameni robuști, războinici, înarmați, sânt înzestrați cu cai buni, zdraveni. Întreaga regiune e alcătuită alternativ din șesuri și păduri, întretăiată de ape cotite și bifurcate. Bogată în vin, precum și în aur, argint, fier și alte metale și în plus plină de sare, cât se poate de îmbelșugată în boi, fiare, urși și pești... Au multe cuvinte comune cu limba romană. Monede romane se găsesc multe... Și aceasta constituie un neîndoielnic semn al vechimii stăpânirii romane prin părțile acestea.⁴

Iar despre provincia Timișului Nicolaus Olahus scrie că „Traian construi peste Istru (Dunărea) un pod de piatră, pentru care nu știu cum să-l admir îndeajuns. Minunate sunt și celelalte construcții ale lui Traian, dar acesta este mai presus de toate acelea... Acest pod l-a dărâmat după aceea Adrian (din alte motive, decât cele pentru care l-a ridicat Traian – să treacă armata romana)”.⁵

³ Literatura română veche, vol.I Din cartea „Hungaria”, p.259

⁴ Ibidem op.cit., p.269

⁵ Literatura romana veche, Vol.I, București, Editura Tineretului, 1969, p.269

Faptele în cauză l-au determinat pe N.Olahus să mediteze filozofic asupra faptului că anume natura băștinei noastre, bogate și frumoase atrăgea prea mulți dușmani, turci, tătari, leși etc. Situația geografică favorabilă, clima, relieful, landsaftul, bogățiile subpământene și zăcămintele naturale au fost cauzele determinante ale istoriei noastre tragice și zbuciumate.

Astfel textul lucrării „Hungaria” denotă că N.Olahus studiind filozofia antică a acordat atenție cuvenită și operelor lui Hippocrate, Herodote, Polibiu la capitolul privind influența mediului geografic asupra dezvoltării societății, a caracterului oamenilor, asupra obiceiurilor și moravurilor lor.

Astfel N.Olahus demonstrează că natura a contribuit în mare măsură la devenirea românilor ca neam, la întregirea fizionomiei lor morale. Sunt expuse și idei profund filozofice, potrivit cărora starea generală a orânduirii social-economice, nivelul de dezvoltare a producerii bunurilor materiale, iar într-un anumit sens și sistemul de organizare politică a societății inclusiv tradiții, datini, obiceiuri depinde de natură.

De notat, însă că descriind diferite fapte și evenimente, diferite procese, fenomene, lucruri cărturarul evidențiază la temelie acestora și anumite cauze de ordin natural. Și anume cauzele naturale istorice, argumentele raționale și deducțiile logice dezvăluie esența multor fapte și evenimente social-politice.

Evidențiind anumite cauze sociale, cărturarul afirmă, de exemplu, că cauza aflării lui și a tatălui său departe de Patria părinților este dominația Porții Otomane. Sau, referindu-se la schimbarea locului de trai al tatălui său (din țara Românească în Transilvania), N.Olahus arată că cauza principală constă în instabilitatea vieții social-politice din această țară. Atât în „Hungaria”, cât și în alte din scrierile sale el exprimă cu durere îngrijorarea că cauzele destinului nemilos al poporului său constă în neînțelegerile, în neorânduiala ce domină în societate. El este convins de faptul că în viață ar fi mai puțin rău dacă principii țării ar acorda mai multă atenție intereselor publice și nu celor particulare, nu propriilor ambiții, dacă ar domina bunăvoința și pacea, iar nu războiul sau conflictele fraticide.

Conținutul lucrării „Hungaria” demonstrează în spirit umanist că mai multe concluzii, generalizări și deducții filozofice făcute de autor, reflectă în mod nemijlocit atât experiența proprie, cât și cea colectivă. Fiind martor ocular al unor evenimente istorice cardinale din viața societății, dar și a unor evenimente de caracter individual, N.Olahus intuia esența acestora, reieșind în cele mai multe cazuri din cunoașterea lor nemijlocită, deseori senzorial-contemplativă, însă de nuanță meditativă. Anume acest fapt făcea posibilă interpretarea, într-o măsură, obiectiv-realistă a proceselor și fenomenelor naturale și sociale. Și deși, unele deducții și concluzii conțin aspecte de caracter subiectiv, totuși, acestea în esența lor sunt gânduri profunde și încercări de adevărată cugetare filozofică.

Astfel, din cugetările lui N.Olahus deducem și faptul că una din modalitățile în care oamenii capătă încredere în posibilitățile reale ale cultivării conștiinței de om ca stăpân al pământului ar fi însușirea cunoștințelor, în special, a celor referitor la originea și limba neamului românesc, a conștiinței naționale în general... Anume obținând anumite cunoștințe și constituindu-și spiritul, oamenii capătă încredere în posibilitățile creatoare și aptitudinile lor reale, astfel fiind în stare să contribuie la progresul societății. Parafrazând vestitul dicton antic grec, potrivit căruia omul este măsura tuturor lucrurilor, conchidem că N.Olahus evidențiază teza că omul este măsura tuturor faptelor sale. Iar cunoașterea faptelor și acțiunilor concrete ale oamenilor stăpânesc realitatea socială. Și, dimpotrivă, în condițiile când cunoașterea, obținerea cunoștințelor este neglijată sau este imposibilă din cauze obiective, dezvoltarea societății se află în declin, în degradare. Referitor la esența adevărului N.Olahus consideră că adevărata este concluzia sau gândul în care credea sau era convins cărturarul.

Conținutul operei lui N.Olahus denotă, în primul rând, că umanismul este interpretarea adevărului istoric, precum și conceperea vieții societății în diversitatea ei de manifestări și realizări, realitate obiectivă în care subiectul principal este omul. Generalizând modalitățile de expunere a faptelor omenești, iar apoi și concluziile ce urmează, obținem o reflectare amplă privind omul aflat în permanentă activitate în timp de război sau de pace, dotat cu anumite idei proprii sau călăuziți de divinitate. La rândul său adevărul rezultă din conceperea cauzalității, întrucât esența, diverse fenomene și procese sunt întemeiate pe anumite cauze care și determină în continuare valoarea acestora. Viața omului este legată nemijlocit de mediul social concret din interior, însă într-o măsură anumită și de condițiile din exterior care deseori au o influență determinantă. Astfel se manifestă adevărul operei lui Nicolaus Olahus în producerea ideilor despre realitatea istorică, despre mentalitatea și conștiința oamenilor, care în esență reflectă un umanism adevărat.

PRINCIPIUL NONLOCALISMULUI ÎN MECANICA CUANTICĂ

V. Chistol, UTM

Nici unul din principiile mecanicii cuantice nu a influențat atât de mult ideile noastre intuitive și, în special, ideile despre spațiu și timp ca principiul nonlocalismului [1].

Nonlocalismul, după însăși denumirea sa neagă localismul. De aceea, pentru a vorbi despre principiul nonlocalismului, trebuie să vedem mai întâi în ce constă principiul localismului.